

KİTAP DEĞERLENDİRME/BOOK REVIEW

Anthony Bryer-David Winfield, *KARADENİZ'İN ORTAÇAĞ DÖNEMİ ESERLERİ VE TOPOGRAFYASI*, Çev. İsmail Köse, Cilt: 1-2, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, 650 sayfa, ISBN 978-975-17-4544-6; 978-975-17-4544-3.*

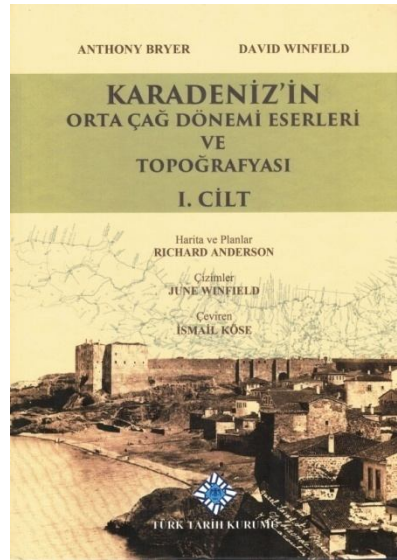
Haşim KARPUZ**

“Pontos’un Bizans Dönemi Anıtları ve Topografyası” Adlı Kitap, “Karadeniz’in Ortaçağ Dönemi Eserleri ve Topografyası” Adıyla Türkçeye Çevrildi.

1.Giriş

Antony Bryer-David Winfield’in yazdığı *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos* adlı eser 1985 yılında Washington D.C.’de basıldı. Metin ve fotoğraflar olarak iki ciltlik eser Sinop’tan Çoruh nehrine kadar Karadeniz Bölgesi’nin Bizans dönemi tarihi, tarihi eserleri konusundaki yazarların yönetiminde geniş katılımlı bir araştırma ekibiyle 25 yıl yapılan alan ve kütüphane arşiv araştırmalarına dayanıyor.

Trabzon dünyanın en güzel tarihi şehirlerinden birisidir. Çocukluğumun geçtiği köyler, yaylalar, okuduğum ortaokul ve Trabzon Lisesi bu şehri her yönüyle tanımama, sevmeme yardımcı oldu. Arkeoloji-sanat tarihi öğrenimi görmem, müzelerde çalışmam Trabzon üzerine yapılan çalışmaları takip etme imkanı verdi. Trabzon Müzesi’nde çalışırken Bryer-Winfield ekibinin

* *Gönderim Tarihi:21.09.2020. Kabul Tarihi:11.10.2020.*

** *Prof. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, GST Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, KONYA. hasimkarpuz@gmail.com ORCID: 0000-0002-1689-7970*

Ayasofya restorasyonları, bölge hakkında yaptıkları yayınları yakından takip ediyorduk. Sonunda Trabzon Müzesi'nde Antony Bryer'le tanıştık.

Kişisel görüşleri, amaçları bir yana, Trabzon'un tarihi, Ortaçağ ve 19. yüzyıl eserleri üzerine eşsiz bilgiler ortaya koydular. Böylece göğü her zaman bulutlu, yamaçları yeşil ve çiçeklerle donanmış bu güzel vatana aşına olmamıza yardım ettiler. Bu coğrafyada ortaya konan Türk öncesi ve Türk dönemi mimari mirasın sahibi bizleriz. Bu mirası korumakla sorumluyuz. Bu düşüncelerle Doç. Dr. İsmail Köse'nin kitabının çevirisine katkıda bulunmaya çalıştım. Yardım eden arkadaşlara kitabın başında yer verildi. Şüphesiz en büyük emek ve gayret mütercim ve Veysel Usta'nındır.

2. Kitabın Tanıtımı

Giriş ve dört bölümden oluşan kitap, içinde bulunduğumuz 2020 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlandı. İki cilt olarak basılan kitabın içeriğine geçmeden önce kağıt kalitesi, baskı ve cilt gibi fiziksel özelliklerinin oldukça güzel olduğunu belirtmek gerekir.

- Giriş
- 1. Bölüm
- 2. Bölüm
- 3. Bölüm Kitabın Kısımları
- 4. Bölüm Trabzon (Kısım XX)

Giriş bölümünde yazarların uzun bir önsözleri yer alıyor. Bu önsözde çalışmanın başlangıç düşüncesinin Ayasofya'nın restorasyonu sırasında 1959 yılında ortaya çıktığı, kendi disiplinlerinin kurucusunun Sir William Ramsay olduğu belirtiliyor. Amaçlarının Trabzon Komnenos devletinin (1204-1461) tarihini, maddi kalıntılarını açıklamak, (tanıtmak olduğunu vurguluyor. Alan araştırmaları, literatür çalışmalarından ayrıntılı olarak bahsediliyor. Son bölüm teşekkürlere ayrılmıştır.

A. Bryer'in Türkçe çeviriye önsözü bir paragraftır. Bunu çevirenin önsözü izliyor. İsmail Köse burada yazarların satır aralarında Yunan iddialarına benzer görüşlere yer verdiklerine dikkat çekmekte, kitabın kapsadığı bilgilerin önemi, çeviri zorlukları, Pontus Devleti'nin (M.Ö. 280-63) Pers kökenli bir devlet olduğu, Romalılar tarafından yıkıldığı anlatılıyor, Pontus adının Trabzon devletine şamil kılınamayacağına dikkat çekiyor.

Bu bölümde benim ve öğretim görevlisi Veysel usta'nın birer takdim yazısına da yer verilmiş bulunuyor. Daha sonra kitabın zengin kaynaklar bölümü geliyor:

- Kısaltmalar
- Çizimler, planların listesi, kitabın çizimleri, haritalar, yapı planları ve fresk çizimlerinden oluşuyor (122 plan + 113 fresk çizimi)
- Kaynaklar (Birincil kaynaklar, Kaynaklar 2 Seyahatnameler, Kaynaklar 3 İkincil Çalışmalar)

Birinci Bölüm

Karadeniz (Pontus) Topoğrafyası

Coğrafya

Sahil Şehirleri

Sahil Vadilerindeki Şehirler

Sahilden İçerdeki Şehirler

İkinci Bölüm

Rotalar (Planlar I, II ve III)

Giriş

Deniz Rotaları

Nehir Rotaları

Kara Rotaları, Doğu-Batı

Kara Rotaları, Kuzey-Güney

Gürcü Rotaları

1461 Yılında II. (Fatih Sultan) Mehmed Tarafından Takip Edilen Rotalarla İlgili İlave Bölüm

3. Kitabın Kısımları

I: Kerembe Burnu'ndan Sinop'a

II: Sinop

III: Sinop'tan Halys'e (Yeşilirmak)

IV: Amisos, Aminosos, Simisso ve Samsun

V: Iris (Yeşilirmak) Deltası, Limnia (Çarşamba) ve Kinte'nin Neresi Olduğu Sorunu

VI: Oinaion (Ünye) ve Chalybia Bölgesi

VII: Neokaisareia (Noecaeserea) (Niksar)

VIII: Phadisane (Fatsa) Polemonion (Boloman) ve Sidene İdari Bölgesi

IX: Sauronisena (Gölköy) ve Polemonion'un Art Bölgesi

X: Orta Lykos (Kelkit)

XI: Yoson Burnu

XII: Melanthios'tan (Melet Irmağı) Pharmatenos'a

XIII: Kerasous (Giresun) Bölgesi ve Şehri

XIV: Zephyrion (Ulu Burun) Burnu ve Kenchrina ve (Kalecik-Hisarüstü)

XV: Tripolis (Tirebolu) ve Philabonites (Harşit Deresi)

XVI: Koloneia (Şebinkarahisar)

XVII: Philabonites'ten (Harşit) Trikomia'ya (Akçaabat)

XVIII. Platana (Pulathane) ve Trikomia Bandonu

XIX: Cheriana (Şiran) ve Arauraka'nın Neresi Olduğu Problemi

4. Trabzon Şehri (XX. Kısım)

Kitabın en geniş ve detaylı bölümü Trabzon merkez ve yakın çevresine ayrılmıştır. Başlangıçta şehrin görünümü üzerinde duruluyor. Batıdan gemi ile gelen yolcuların şehri nasıl gördüklerini, Kısarna, Boztepe, Ayasofya gibi yer ve

yapıları algıladıktan sonra, surlar ve şehrin içerisinden bahsedilmektedir. Ele alınan yerler ve yapılar şöyle sıralanmıştır:

- Surlar (1. Klasik dönem, 2. Aşağı Hisar, 3. Ortahisar)
- Sivil Binalar (Tershane, Hamam, Bedesten, Köprüler, Çeşmeler)
- Kisarna
- Leanto Kastron (Kalepark)
- Meydan (Şehrin agorasının burada olduğu varsayılıyor)
- Boztepe (Mitra Kült Merkezi, II. Aleksios efsanevi ejderhayı burada öldürmüş)
- Mahalleler, caddeler (Üç önemli cadde: Uzun Sokak, Maraş Caddesi, Liman Caddesi-Daphne)
- Mezarlar
- Tzykanisterion (Spor alanı, polo oynanan bugünkü Kabak Meydanı)
- Manastırlar
- Kiliseler, Şapeller
- Türbeler
- Ayazmalar

Kitapta merkez ve yakın çevresinde 160 eser ele alınmıştır. Başta manastırlar, camiye çevrilen kiliseler olmak üzere bütün Hıristiyan yapıları ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır.

İlçeler (Bandon) Nasıl İncelenmiş?

Değirmendere vadisi üzerinde kurulmuş, imparator mülkleri, çok sayıda manastırın yer aldığı Maçka şu başlıklarla ele alınmıştır.

- Tanım, Tarihçe ve Konum
  - Manastırlar, Kiliseler ve Kaleler
- Maçka'da 51 eser incelenmiştir.

5.Sonuç

Bryer-Winfield gibi Trabzon tarihi üzerine araştırma yapan batılılar, oryantalist bir yaklaşımla konuyu ele almışlardır. 25 yıl içerisinde bütün Doğu Karadeniz taranarak büyük bir eser ortaya konmuştur. Elbet, bu eserin dilimize kazandırılması önemlidir. Trapezus'un nasıl Trabzon olduğunu (bize her yer Trabzon) anlamak için bu güzel şehri tanımak ve sevmek gerekiyor.

Bryer kitabının önsözünde “disiplinimizin kurucusu W.M. Ramsay'dır” diyor. Ramsay, tarihi coğrafya çalışmaları ile tanınır. 1890 yılında Anadolu'nun tarihi coğrafyasını yayınlamış, bu kitap Türkçeye de çevrilmiştir¹. Tarihi coğrafya, insanların yaşadığı, yerleşim yerlerini, insanın doğal çevresi, kültür ortamı ve sanat faaliyetlerini bütün olarak ele alır. W.M. Ramsay'ın, Anadolu'da tarihi yollar (Bizans Yolları) kiliseler piskoposluk merkezlerini araştırmıştır. I. Dünya Savaşı'nda İngiliz istihbarat servisinin en önemli elemanı, Osmanlıyı

¹ W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1960.

arkadan hançerleyen Gertrude Bell Ramsay'ın asistanıydı². 1907 Yılında Konya Sille, Gökyurt; Karaman Binbir kilisede Ramsay adına araştırmalar yaptı. Kitabı okurken, Ramsay'ın öğrencilerini takip ederken bu hususları unutmamak gerekiyor.

Trabzon'un kent dokusu korunamamış, Sahil Yolu, Tanjant ve onun şehir içi bağlantıları ile Boztepe Tüneli dokuya ağır hasar veren uygulamalar olmuştur. Hıristiyan eserleri gibi çok sayıda Türk devri yapısı da yıkılarak yerlerine ucube yapılar inşa edilmiştir (Pazarkapı Camii, Tabakhane Camii) Aynı şekilde dokunun temel öğelerinden evler de korunamamıştır.

Trabzon'un Türk öncesi ve Türk dönemine ait çözümlenememiş problemlerinin araştırılması gerekiyor. H.F.B. Lynch şehrin tiyatro, gimnasyum gibi yapılarını iç kalenin dışında, Bahçecik'te gösteriyor. Burada hiç kalıntı ortaya çıkmadığını biliyoruz. Agora bugünkü Meydan'da mıydı? Ortahisar'dan meydana giden cadde üzerinde önemli Roma yapıları, heykeller çıktığına göre bu doğru olabilir. İç Kale'nin kazısı yapıp yapılarının ortaya çıkarılması gerekir. Buna bağlı olarak, Osmanlı valilerinin sarayı ne zaman boşaltıp Ortahisar'a Saray-ı Atik Sokağına taşındıklarını bilmiyoruz.

Osmanlı dönemi yapıları, il merkezi ve ilçeler bakımından bütüncül olarak ele alınmamıştı. Hazırladığım Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar (Ankara, 2018) kitabı bir bakıma Karadeniz'in Ortaçağ Dönemi Eserler ve Topografyasının mütemmimi olarak kabul edilebilir. Müteveffa yazarları saygı ile anarken kitabın çevirmeni Doç. Dr. İsmail Köse'yi tekrar tebrik ediyor ve yazımı rahmetli Mahmut Goloğlu'nun dizeleri ile bitiriyorum:

Selam Trabzon'uma:

Dört köşe kalesine, kargalaklı yalısına
Maranzul incirine, dutuna, karayemişine
Yokuşuna, inişine selâm!

.....

² Janet Wallach, *Çöl Kraliçesi*, Çev. Püren Özgören, İstanbul 2004, s. 133.

